

Türk Dil Kurumu'nun Yeni Bir Sözlüğü: KÜRTÇE-TÜRKÇE * TÜRKÇE-KÜRTÇE SÖZLÜK KURDÎ-TIRKÎ * TIRKÎ-KURDÎ FERHENG

Tuncer GÜLENSOY*

Dil Araştırmaları, Bahar 2020/26: 245-248

“Sözlük”, “Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat” (*Türkçe Sözlük*, Ankara 2011, TDK yay., s. 2157) demektir. Arapça “Lügat” kelimesi de “(esk. 1. Kelime, söz, sözcük. 2. Sözlük” anlamındadır. Türkçede ayrıca Farsça “ferheng”; Arapça “*ukyânûs*”tan alıntı “okyanus”; Arapça “*divân*”dan alıntı “divan” [*Divânu Lugâti t-Türk*] kelimeleri de kullanılmıştır.

“Sözlükçülük”, “Bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma işi, sözlük bilgisi, lügatçilik” demektir. (TS, s. 2157) Bu tarife göre sözlük yazan ve hazırlayan kimse, sözlüğünü hazırlayacağı dilin en eski metinlerinden itibaren günümüze kadar süregelen ses ve biçim özelliklerini, anlamlarını, anlam değişmelerini çok iyi bilmek zorundadır. Ayrıca, o dile “ödünc/alıntı” olarak giren *Türkçe, Arapça, Farsça, Çince, Moğolca, İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, Yunanca, İtalyanca* vb. gibi kelimeleri de bilmek durumundadır.

Sözlük’ün başında “Sunuş; sözlükün kullanımıyla ilgili açıklamalar; sözlükte madde düzeni; sözlükte kullanılan kısaltmalar; sözlükte kullanılan işaretler” gibi bilgiler açıklanmalıdır.

Hazırlanan sözlükte “madde düzeni” de çok önemlidir. (Bu konuda bk. *Türkçe Sözlük*, s. XXVII)

Her eserin hazırlanmasında olduğu gibi bir sözlüğün hazırlanmasında da “Bibliyografya/Kaynakça” çok önemlidir. O konuda daha önce yazılmış olan eserleri, makaleleri ve tebliğleri görerek onlardan yararlanmak gerekir. Önemli kaynakları gör(e)meden yazılan eserler yarım kalmış demektir.

Elimizdeki “*Kürtçe-Türkçe * Türkçe Kürtçe SÖZLÜK*” Fevzi Karademir*Nezir Gümüş*Ziver İlhan*Ahmet Korkut tarafından yazılmış, Prof. Dr. Kadri Yıldırım ile Prof. Dr. Hamza Zülfiyar tarafından incelenmiştir.

Sözlük TDK Başkanı Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın’in “Pêşkêşî” (s. 5) [*peşkes kelimesi Türkçeye Farsça pîşkes’ten alıntı olarak girmiş ama çok farklı anlamları var!*] ve “Sunuş” (s. 6) yazılarıyla başlıyor. “Sunuş”taki bilgilerden Kürtçenin “İrani” bir dil olduğuna işaret ediliyor. Ben bir dilci olarak buradaki İrani teriminin

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, Ankara/TÜRKİYE t.gulensoy@gmail.com. Gönderim Tarihi: 26.02.2020/Kabul Tarihi: 20.03.2020

“Hind-Avrupa Dil Ailesinin Fars (Pers)/İran kolunun bir ‘dalı’ olduğu”na işaret etmek istiyorum. Sunuşta belirtildiği gibi Kürtçenin *Kurmanji*, *Sorani*, *Gorani* gibi lehçeleri var ama *Zazaki* gibi bir lehçesi yok. Çünkü *Zazalar* bir Kürt kavmi değil, son araştırmalara göre Saka (İskit)ların Part boyundan olup, dillerindeki kelime hazinesi Kürtçeden farklıdır. Nitekim “*Zazaca-Türkçe Sözlük*” adlı sözlükteki kelime hazinesi de bunu desteklemektedir. [Bingöllü Yrd. Doç. Dr. Osman Özer’in TDK’de yapılan Anadolu Ağızları Çalıştayı’na sunduğu “Zazaca ile Çuvaşça Arasındaki Benzerlik” adlı tebliği çok ilginçtir.] İki yıldır Bingöl’de yapılan “Zaza Sempozyumu”nda da Zazaların Kürt olmadıkları üzerinde durulmuştur. (Birinci sempozyumda sunulan bildirilerin kitaplaştırılmış 1. cildi kütüphanemdedir. Ne yazık ki bir Türkolog olarak bu sempozyum ile ikincisine davet edilmedim.) Zazalar günümüzde Varto, Bingöl, Palu (Elazığ) gibi şehirlerde yaşamaktadırlar. Kürtçenin sayılan lehçeleri Kuzey Irak, Kuzey Suriye, Güneybatı İran, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun (bir bölümünde) ve Ermenistan’da konuşulmaktadır. Kırgızistan ve Kazakistan’da da bir miktar Kürt göçmeni varsa da bunların dilleri Kırgızca-Kazakça ve Rusça tarafından asimile edilmiştir. Çünkü hayatta kalmaları için bu iki Türk şivesini ve Rusçayı öğrenmek durumundadırlar. Bana göre, Ermenistan’da yaşayan Kürtlerin dilleri de Ermenicenin baskısı altındadır.

Sunuş’un üçüncü paragrafının alttan 2. satırındaki cümle TDK Başkanının imzasını taşıdığı için çok önemlidir. Prof. Dr. Kaçalın şöyle diyor: “*Millî Eğitim Bakanlığının Kürtçeyi okullarda seçmeli ders olarak kabulüyle birlikte bu dersti destekleyecek böyle bir sözlüğe mübrem ihtiyaç vardı. Bu sözlük öncelikle bu ihtiyaca yönelik olarak hazırlandı.*” (s. 6) Buradaki “*mübrem*” kelimesi “*Ar. sf. olup, mubrem*” kelimesinden Türkçeleşmiş ama artık iyice eskimiş. Yetmiş altı yıllık hayatımda (belki eski metinlerde geçtiği zaman derslerde kullanmışımdır) hiç kullanmadığım bu kelime “*Çok gerekli olan, kaçınılmaz, vazgeçilmez*” demekmiş. Daha başka Arapça sözcükler de var: *hafıza* (=bellek), *ihtiyaç* (=gereksinim) [*ihtiyac*’ın ‘1. güçlü istek; 2. yoksulluk’ gibi farklı anlamları da var.], *muhafaza* (=koruma, saklama) yerine () içindeki anlamları kullanılmıyordu diye düşünüyorum. TDK’nun asıl görevlerinden birisi de Türkçe konuşmak ve yazmak değil midir?

11. sayfada kısaltmalar var. Var ama Kürtçe olarak verilen kelimelerden hiç birisinin hangi dilden alıntı olduğu ve kökenleri belirtilmemiş. Sanki bütün kelimelerin kökeni Kürtçe (Kurdî). Oysa her sayfada *Fransızca*, *İngilizce*, *Arapça*, *Farsça*, *İtalyanca*, *Yunanca*, *Rusça*, *Moğolca* ve *Türkçe* kelimeler var. Açın bakın 15. sayfadaki A maddesini: **abajur**, **abone**, **abonman**, **acente**, **‘aciz**, **açelya**, **Adem**, **adeptor**, **adese**, **afat**, **‘aferîn**, **afiş**, **aforoz**, **aheng**, **akordeon**, **akupunktur**, **akustik**, **akû**, **akûmûlator**, **akvaryum** vb., vb., vb. B, C, Ç, D ve öteki maddeler de aynı, hepsinde onlarca alıntı kelime var, fakat hiç birisinin de kökeni Kürtçe değil.

Türkçeden Kürtçeye girmiş ödünç (verinti) kelimeler de bir o kadar çok: **al**, **alay**, **axa** (=ağa), **bajar** (< Tü. bayar), **bang** (< Eski Türkçe: bang), **baran** (=yağmur < Tü. boragan < Moğ.), **bav’egid** (< Tü. babayığit), **belge** (< Tü. belge), **belgedang**/**belgefilm**/**belgexane**/**berlgeyî**, **beq** (=kurbağa < Tü. kurkurbek), **berçiqeq** (=kursak), **borxî** (=vida. < Tü. bur-gu), **borî** (< Tü. boru), **boxçe** (< **bog-ça**), **boxçevan**/**boxçik**,

boyax (< Tü. boya (< Tü. boyag), **boyaxa avî/boyaxa/boyaxa rûnî/boyax kirin/boyaxvan/boyaxnavî, çadır** (< Tü. çat-ır), **çakûç, çap, çapik** (< Tü. çabuk), **dewar** (< Tü. davar < ET. tawar), **deyax** (=dayanma < ET. tayan-), **‘egîd** (< Tü. yiğit), **‘erebe** (< Tü. araba), **erk** (=işlev, görev < Tü. erk), **êlek** (< Tü. yelek < yel+ek), **êriş** (=saldırı. < Tü. er-iş), **êrişkar/êriş kirin/**, **gelac** (=fitneci, gammaz < Moğolca: kelecî), **gelacî/gelacî kirin/**, **hozan** (=ozan, aşık < Tü. h+ozan), **îsot** (=biber < Tü. ısıg+ot), **îsota dirêdj/îsota girover/îsota sor/îsotên hûrkiri/**, **kapek** (< Tü. kepek), **kertik** (< Tü. kertik), **kom** (= 1. Topluluk, grup. 2. Takım. < Tü. **kom** “1. Ağıl, davar ağılı. 2. Yayla evi)/ **komava/komavahi/konbûn/komcivin/komelayetî/komele/komgiray/komguhêz/komkirin/komkirin/komleşker/konstêrk/**, **komir** (< Tü. kömür), **komira kok/komirdang/**, **kon** (=çadır < Tü. kon)/**konbajar/kon danin/**, **kopuz** (< Tü. kopuz), **kov** (< Tü. kow), **law** (=oğlan. < oğul+an), **mişmiş** (=kayısı. < Tü. bışmış < bış “pişmek, olgunlaşmak”), **sax** (=sağ. < Tü. sağ)/**saxi/**, **sencek** (=sancak, bayrak. < ET. sanç-ak), **talán** (=talan, yağma, çapul. < Tü. talan), **tane** (=dana. < Tü. tana), **teşî** (=iğ. < Tü. taş+ig), **tilim** (< tulum), **top** (< Tü. top), **topa hewanê, topavêtin** (=iflas, ‘topatmak’), **topawêtî/topik** (=tomar; topuz), **topikî** (=tıknaş), **topvan** (=topçu), **tor** (“1. File, ağ. 2. Balık ağı). **tora** masıyan (=balık ağı), **torak** (=çökelek. < Tü.), **torxe** (=toygar kuşu), **toz** (< Tü. toz), **toza** kulilkan (=çiçek tozu)/**toz û duman** (=toz-duman. < Tü. toz + tuman)/**toz** u telaz (=çer çöp), **ûtî** (=ütü. < Tü. ütüg), **ûtî kirin** (=ütülemek).

Yukarıda verilen kelimelerin ve bu kelimelerden türetilen sıfat ve adların Türkçe olduklarını belirten hiçbir bilgi yoktur.

Sözlüğün en büyük tenkit edilecek yönlerinden birisi de bibliyografya eksikliğidir. 635-636. sayfalarda verilen “Çavkanî/Kaynaklar” oldukça eksiktir. Türkiye’de yayınlanan:

1. Tuncer Gülensoy, *Doğu Anadolu Osmanlıcası – Etimolojik Sözlük Denemesi-*, Ankara 1986, TKAE yay., 635 S. (NOT: Bu eserin *GİRİŞ -I- Eski Türkçe ve Doğu Anadolu Osmanlıcası* (s.7-11) ve *Doğu Anadolu Ağzlarının Bazı Ses Özellikleri* (s.12-20) adlı bölümlerinde yöre ağzlarından 8500 kadar kelime özellikleriyle verilmektedir.)

2. Tuncer Gülensoy, *Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1994, TTK Basımevi, 155 S. (NOT: Bu etimolojik sözlük dünyada ilk defa hazırlanmış olup, ilk kez 7 sütun olarak düzenlenmiştir. Sayfaya yatay olarak verilen örnekler şöyle sıralanmaktadır:

1. KÜRTÇE olarak gösterilen kelime; 2. ANLAMI; 3. Aynı kelimenin Osmanlı Türkçesindeki şekli; 4. ANLAMI; 5. Aynı kelimenin Türkiye Türkçesindeki şekli; 6. KELİMENİN KÖKENİ (Menşei); 7. AYNI KELİMENİN TÜRK LEHÇE VE ŞİVELERİ İLE Anadolu Ağzlarındaki şekli.

Ayrıca, Tuncer Gülensoy ile Ahmet Buran’ın yayınlanmış çeşitli makale ve tebliğleri de dikkatle incelenmelidir.

Her iki eserde kullanılan metod farklı olup kullanılan kaynaklar da çok zengindir.

SONUÇ: Kürtçe üzerine yazdığım kitaplar, makaleler ve tebliğlerden hareketle bu sözlüğün “baştan savma” ya da “yasak savma” kabilinden olduğunu belirtmek istiyorum. Sözlüğü hazırlayan dört kişinin kimliklerini ve kariyerlerini bilmiyorum. Kürtçe diye verdikleri örnek kelimelerin yüzde doksanının Kürtçe ile ilgisinin

bulunmadığı, büyük bir kısmının *Türkçe, Moğolca, Arapça, Farsça, Latince, İngilizce, Fransızca, Rusça, İtalyanca* kökenli olduğu görülmektedir.

Bu sözlükte verilen örnek kelimeler de yeterli değildir. Tuncer Gülensoy'un eserlerindeki kelimeler ile Ahmet Buran'ın araştırmalarında verilen örnek kelimeler de sözlükte kullanılmalıydı. Kitabın basılması için “olur” veren iki bilim adamı da pek çok eksiği ve yanlışı gör(e)memişlerdir. TDK yönetimi de Türkiye’de Kürtçe ve Zazaca üzerine çalışan bilim adamlarını yakından tanımadığı için sözlüğün kusurlu ve eksik çıkmasını önleyememişlerdir. Tabii, bu işin bir de maddî yönü bulunmaktadır. Bana göre bu sözlük doğru ve sağlam olmadığı için harcanan *telif+inceleme+basım* ücretleri de boşa harcanmıştır. Ben Kürt kökenli ve Kürtçe konuşan bir Türk vatandaşı olsa idim bu sözlüğün verilerine inanmazdım.

Yukarıda belirttiğim gibi sözlükteki kelimelerin hangi dillerden alıntı oldukları belirtilmeli, ayrıca bu sözlüğün Kürtçenin hangi lehçesindeki (**Kırmançi** mi, **Sorani** mi, **Gorani** mi) kelimelerden olduğu hakkında bilgi verilmeliydi. Nasıl ki Türkçenin **Çuvaşça** ve **Yakutça** gibi lehçeleri ile **Azerî, Türkmen, Özbek, Kırgız, Kazak, Uygur, Kazan Tatar, Kırım Tatar, Nogay, Karakalpak** vb. Türkçelerinin şive sözlükleri ayrı ayrı değerlendirilip yayımlanıyorsa, aynen öyle olmalı idi. TDK'nin bu konuda oldukça geniş tecrübesi vardır.

Anadolu'da yaşayan halkların *Kürtçe, Zazaca, Lazca, Süryanice, Boşnakça, Pomakça, Arnavutça, Bulgarca* vb. sözlükleri TDK tarafından hazırlanıp basılacaksa aceleye getirilmemeli, sözlük hazırlama işi bu işin ustalarına verilmelidir.

NOT: TDK satış evinden satın aldığım Kürtçe Sözlük üzerinde pek çok düzeltme yaptım. Tabii bu düzeltmeleri yapmak için de kitabı günlerce ve dikkatlice inceledim. İsteyen uzmanlara gönderebilirim.